

ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ, ФІЛОСОФІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

УДК 930.34

DOI <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2022-2/1>

ІСТОРИОСОФІЯ ПРАВОВОГО ПІДГРУНТЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ВОЛИНІ 1921–1939 (ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД)

Булавина Світлана Євгенівна,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0003-1239-0563

Марківська Людмила Леонтіївна,

кандидат історичних наук, доцент,
викладач історії
Волинського ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою
імені Героїв Небесної Сотні
ORCID ID: 0000-0002-3017-5587

У статті проведено огляд історіографії правового підґрунтя діяльності культурно-освітніх організацій Волині у період 1921–1939 років. Західноукраїнські землі, а саме Волинь та Східна Галичина, у міжвоєнний період були включені до складу Польщі. Історіографія правового підґрунтя діяльності національно-культурних організацій Волині 1921–1939 дає можливість показати їхню вагомую роль у формуванні світогляду та самоідентифікації українців регіону. Насамперед – це «Просвіта», дослідженням активності якої займаються зарубіжні та вітчизняні науковці. Серед перших дослідників діяльності «Просвіти» був С. Перський, який вважав її головною чеснотою – аполітичність. Один із керманів просвітянського руху В. Дорошенко визначає основні напрямки та цілі діяльності товариства. Він вважає, що саме «Просвіта» сприяє національному усвідомленню українцями реалізації ідеї власного державотворення. Аналізуючи наукові доробки періоду незалежності, автори прийшли до висновку, що саме у цей період почалося глибоке дослідження внеску «Просвіти» у формування національної самоідентифікації західних українців. Еволюціонізм просвітянського руху (Б. Савчук, Л. Євселевський, Ж. Ковб) та його різнотиповість, що проявляється у формуванні своєрідних «дочірніх» організацій та товариств («Рідна школа», «Рідна хата», «Основа», «Світло», «Юнацтво»). Просвітянські відділи завжди у своїй діяльності «скооперовувалися» із Союзом українок, педагогічними, театральними-мистецькими товариствами. Значна роль у просвітянському русі відводилася роботі із молоддю, яка у той період гартувалася для свідомої боротьби за національну державність (праці Б. Савчука, Г. Бухала, В. Боровського, В. Максимова). Автори дійшли висновку, що дослідження даної проблеми дає можливість формувати основні ідейно-правові засади діяльності сучасних національно-культурних організацій та товариств в умовах війни сучасної московії проти України.

Ключові слова: «Просвіта», східні креси, Польща, націотворення, культурно-освітні організації.

Bulavina Svitlana, Markivska Liudmyla. Historiosophy of the legal foundation of the activities Volyn's national and cultural organizations 1921–1939 (historiographical review)

The article reviews the historiography of the legal basis of the activities of cultural and educational organizations in Volyn in the period 1921–1939. Western Ukrainian lands, namely Volyn and Eastern Galicia, were included in Poland in the interwar period. The historiography of the legal basis of the activity of national and cultural organizations in Volyn 1921–1939 provides an opportunity

to show their significant role in shaping the worldview and self-identification of Ukrainians in the region. First of all, it is "Prosvita", whose activities are studied by both foreign and domestic scientists. S. Persky was one of the first researchers of Prosvita's activity, who considered its main virtue to be apolitical. V. Doroshenko, one of the leaders of the enlightenment movement, defines the main directions and goals of the society's activities. He believes that it is "Prosvita" that contributes to Ukrainians' national awareness of the realization of the idea of their own state formation. Analyzing the scientific developments of the period of independence, the authors came to the conclusion that it was during this period that an in-depth study of the contribution of "Prosvita" to the formation of the national self-identification of Western Ukrainians began. The evolutionism of the Prosvita's movement (B. Savchuk, L. Yevselevskyi, Zh. Kovb) and its diversity, which is manifested in the formation of peculiar "subsidiary" organizations and societies ("Ridna shkola", "Ridna hata", "Osnova", "Svitlo", "Iunist"). Educational departments have always "cooperated" in their activities with the Union of Ukrainian Women, pedagogical, theater and art societies. A significant role in the enlightenment movement was given to work with young people, who at that time were being trained for a conscious struggle for national statehood (the works of B. Savchuk, G. Buhalo, V. Borovsky, V. Maksymov). The authors came to the conclusion that the study of this problem provides an opportunity to form the main ideological and legal foundations of the activity of modern national and cultural organizations and societies in the conditions of the war of modern Moscow against Ukraine.

Key words: "Prosvita", Eastern Kresy, Poland, nation building, cultural and educational organizations.

XXI століття ознаменувалося в Україні новим витком не тільки суспільно-політичного, а й національно-культурного відродження нації. Помаранчева революція, Революція Гідності, нинішня війна сучасної московії проти України показали ключову роль не тільки політико-військової складової, а й культурно-просвітницької у сучасному державо- та націотворчому процесах. В умовах постійної загрози з боку країни-агресора національній безпеці держави ми все частіше звертаємося до історичної минувшини нашої країни та народу. Адже кожен регіон України пройшов свій, особливий, історичний шлях, уроки якого маємо брати до уваги. На сьогодні стало зрозумілим, що формування свідомого громадянина із власною національною самоідентифікацією не можливе без залучення громадських, культурницьких, освітніх організацій. Такий досвід був притаманний нашому регіону – Волині у період 1921–1939 років.

1921–1939 роки, міжвоєнний період, коли Волинь входила до складу Польської держави. Власне у ці роки тут започатковано, з одного боку, політику національної дискримінації українців та їх ополчення, а з іншого, посилювався український національно-визвольний рух, зростала роль культурно-освітніх організацій та товариств у збереженні і розвитку національної самосвідомості та культури волинян.

Історіографія проблеми діяльності культурно-освітніх організацій та товариств дає можливість показати їхню вагомую роль у формуванні світогляду та самоідентифікації українців регіону. Особливу увагу національно-патріотичному формуванню світогляду та усвідомленню своєї окремішності волинян приділяла «Просвіта», Союз українок. На освітянській ниві свій «фронт» активно тримали товариство «Рідна школа», члени Українського педагогічного товариства. Товариство імені Петра Могили та Луцьке Хрестовоздвиженське братство опікувалися духовним життям західного українства. «Сокіл», «Пласт», «Юнацтво», «Січ» гартували молодь для подальшої боротьби за власну державність та свободу нації. Західні українці, зокрема волиняни, у міжвоєнний період формують засадничі позиції усвідомлення власної ролі у боротьбі за свою державність.

Серед робіт міжвоєнного періоду про «Просвіту» найбільш вагомою є монографія Степана Перського (псевдонім С. Шаха) [1]. В роботі «Популярна історія Товариства «Просвіта» автор з'ясував витоки організаційних засад «Просвіти», проаналізував роботу Головного відділу, його комісій, видавництва, бібліотеки, архіву тощо, зв'язки «Просвіти» з іншими українськими громадськими організаціями. Відкидаючи звинувачення різних політичних сил в аполітичності товариства, С. Шах наголосив, що «аполітичність» слід

розцінювати не як ваду, а як перевагу справжнього культурно-освітнього органу, вільного від будь-яких ідеологічних нахилів. Щоправда, автор дещо поверхово підійшов до розгляду основних напрямів діяльності товариства і його впливу на національно-культурне відродження українського народу.

Після заборони й ліквідації у 1939 році радянською владою «Просвіти» історіографічні дослідження переносяться в еміграцію, де науковці й учасники просвітницького руху продовжили вивчення його діяльності.

З нагоди 90-ї річниці заснування товариства у Філадельфії «Молода Просвіта ім. Митрополита Шептицького» опублікувала книжку колишнього співпрацівника Головного відділу В. Дорошенка «Просвіта. Її заснування і праця» [2]. На основі власних спогадів автор аналізує роботу цієї організації, її внесок у суспільно-політичний та культурно-освітній рух.

Серед еміграційних видань найбільш ґрунтовною вважається книга «Сторіччя матері «Просвіти», 1868–1968» [3]. Вона складається з передрукованої «Популярної історії Товариства «Просвіта» у Львові» і доповнена «Коротким нарисом історії Матірнього Товариства «Просвіта» за 1932–1939 рр.», який підготував С. Волинець, та «Оглядом просвітніх товариств у Канаді» А. Господина.

У доробку еміграційних дослідників слід виділити праці К. Бартошевича, С. Скрипека [4; 5], в яких подаються цікаві відомості про діяльність товариства в краї та еміграції, зокрема про його роль в економічному розвитку Західної України, співпрацю «Просвіти» з іншими українськими господарськими інституціями. Серію змістовних статей із різноманітних аспектів діяльності товариства, бібліографічні дані про його керівників виявлено нами в багатотомній «Енциклопедії Українознавства» [6].

Значний інтерес до історії «Просвіти» почав зростати з проголошенням незалежності України. Доступ до архівних джерел та інших матеріалів, зокрема зарубіжних, дозволив українським історикам приступити до ґрунтовного опрацювання цієї актуальної теми. Тогочасна українська історіографія представлена працями бага-

тьох науковців. Серед них Л. Євселевський, Ж. Ковб [7; 8], які простежили еволюцію просвітницького процесу в Україні, що стимулювався складнішими процесами формування національного організму з високорозвиненою ідеєю державності.

Особливо «врожайним» щодо видань на просвітянську тематику став 1993 рік, коли йшла активна підготовка до відзначення 125-річчя «Просвіти». З нагоди цієї дати відбулися наукові конференції регіонального і всеукраїнського масштабу, цю тему широко висвітлювала місцева і республіканська преса. В газеті «Волинь» було започатковано постійну рубрику «Рік за роком», в якій систематично публікуються матеріали з історії волинської «Просвіти» [9].

Однією з перших спроб показати історію «Просвіти» від часу її виникнення до першої половини 90-х років ХХ ст. стало видання «Нарису історії «Просвіти», яким започаткована «Популярна енциклопедія «Просвіти» [10]. Автори зробили спробу узагальнити досвід діяльності товариства та його внесок у культурно-освітній рух.

Слід зазначити, що у всіх цих публікаціях діяльність волинської «Просвіти» висвітлена тільки фрагментарно, хоч наявні джерельні матеріали засвідчують її вагомий роль у культурно-просвітницькому та громадському житті краю.

Водночас несправедливо також представляти справу так, ніби історія «Просвіти» на Волині загалом не досліджувалась, як це стверджують окремі дослідники. У дорадянській історіографії було зроблено досить вдалу спробу (на жаль, єдину) написати історію волинської «Просвіти». Йдеться про книгу «Луцька «Просвіта» (10 років просвітянської праці 1918–1928)» [11], написану Іваном Власовським, визначним українським громадсько-політичним діячем, безпосереднім організатором і керівником товариства. Її значимість полягає насамперед у тому, що вона ознайомлює із оцінками і характеристиками безпосереднього свідка й учасника подій. Книга має чітку структуру – розділи про різні форми діяльності товариства, про роботу правління та співпрацю інтелігенції, духовенства і селян у справі національно-культурного виховання.

Автор характеризує урядову політику Другої Речі Посполитої стосовно просвітянської праці. Його підхід до оцінки діяльності «Просвіти» базується на тому, що це був «...осередок національного українського життя в повіті ... той осередок, як людська установа, міг часом підупадати в інтенсивності праці, але все ж був близький душі народній, як і зненавиджений ворогами українського народу, котрі однак не могли з тим осередком повсякчас не рахуватись» [11, с. 4].

У середині 90-х років історична література поповнилася ґрунтовними дослідженнями волинської «Просвіти», зокрема книжкою Гурія Бухала «Просвіта» сіяла світло», де висвітлено розвиток товариства на Рівненщині у 1917–1928 та 1942–1944 роках та проаналізовано зв'язки «Просвіти» з іншими національно-культурними осередками, зокрема дитячо-молодіжною організацією «Пласт», Союзом українок та ін. [12].

Монографія Бориса Савчука «Волинська «Просвіта» є найбільш ґрунтовним і об'єктивним дослідженням такого складного і багатогранного явища, як просвітянський рух, головним завданням якого, на думку автора монографії було «намагання українців зберегти свою національну культуру та духовність від чужих асиміляторських впливів, зберегти себе як монолітну національну спільноту» [13, с. 37]. Б. Савчук простежив виникнення, становлення та розвиток товариства в міжвоєнний період.

У міжвоєнний період «Просвіта» стає своєрідним центром та ідейним натхненником українського національно-культурного руху, бо саме вона ініціювала створення інших культурно-освітніх осередків: «Рідна школа», «Рідна хата», «Основа», «Світло», «Юнацтво», «Пласт», Літературно-мистецьке товариство, Театральне товариство, Союз українок та ін. Окремі з них були філіями «Просвіти», інші – діяли самостійно, але під просвітянським крилом. Завдяки «Просвіті», наприклад, відродило свою діяльність Луцьке православне Чеснохресне братство і т. п.

Слід відзначити, що волинські науковці не залишилися осторонь дослідження даної проблеми. Зокрема, Ю. Крамар, аналізуючи українське шкільництво на

Волині у 1921–1926 роках, подав цікаві відомості про освітні товариства, зокрема «Рідну школу», яка в резолюції з'їзду 24 грудня 1926 року вимагала «ліквідації закону з дня 31 липня 1924 року про деякі постанови в справі шкільництва на східних окраїнах Польщі і язикового закону з того ж дня для тих же властей, як незгідних з постановами міжнародних договорів і самої ж Польської конституції» [14, с. 46].

Висвітлюючи ситуацію з організацією шкільництва у Волинському воєводстві в 20-ті роки, В. Панасюк відзначає, що на формування Волинського українського педагогічного товариства великий вплив мало аналогічне товариство «Рідна школа» у Львові, діяльність якого була на той час досить результативною. Про це свідчать ухвали з'їзду представників культурно-освітніх організацій Волині у Рівному 26 вересня 1926 року, на якому було зроблено спробу об'єднати зусилля всіх культурно-освітніх організацій у боротьбі за національну школу і створити єдиний координаційний центр при Українському педагогічному товаристві у Львові [15, с. 86].

Проблеми становлення української національної школи на Волині у міжвоєнний період та участі освітніх і педагогічних товариств у цьому процесі частково розглядаються у дослідженнях Є. Короля, А. Харчука [16; 17] та багатьох інших. На думку цих авторів, товариства «Рідна школа», «Просвіта», Наукове товариство імені Т.Г. Шевченка, «Сокіл», «Учительська громада» були головними осередками західноукраїнської прогресивної педагогічної думки.

Діяльність Українського педагогічного товариства та інших освітянських організацій досліджували й польські науковці. Зокрема, М. Іваницький у праці «Українська освіта і школа в Польщі у 1918–1939» [18] зібрав багатий матеріал з історії освітянських осередків, але оцінки їх діяльності часто суперечливі.

Вдалу спробу висвітлити історію культурно-освітньої діяльності Союзу українок Волині у 1921–1939 роках зробила Т. Раєвич [19]. Про активних діячів жіночого культурно-просвітницького руху йдеться у монографії колективу авторів «Роде наш красний...»: Волинь у долях краян і людських документах» [20].

Найактивнішим учасником усіх важливих подій політичного і культурно-освітнього руху на західноукраїнських землях була молодь. Це засвідчують і численні молодіжні організації «Сокіл», «Пласт», «Юнацтво», «Січ» та інші, які з'явилися водночас із політичними партіями і осередками «Просвіти». Деякі відомості про їх діяльність подані в контексті іншого матеріалу, знаходимо у дослідженнях В. Боровського [21], В. Максимова [22]. Більшість авторів сходяться на думці, що радикалізм молоді привнесив у національно-визвольний рух приклад безкомпромісності, надаючи особливої своєрідності громадському життю.

Історіографічний огляд буде неповним, якщо не згадати літературу про діяльність православних церковних братств Волині, які теж були активними учасниками процесу національного відродження, в тому числі й в культурно-освітній сфері. Загальне уявлення про релігійну ситуацію

на Волині у досліджуваний період можна скласти, ознайомившись із працями О. Купранця [23], С. Степеня [24].

Таким чином, незважаючи на наявність численних праць як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, діяльність культурно-освітніх організацій та товариств міжвоєнного періоду необхідно і надалі досліджувати. Потребує також глибокого дослідження політика польських урядів щодо національно-духовних і культурно-освітніх запитів українців Волині.

На сучасному етапі можна спрямовувати дослідницьку діяльність у русло вивчення формування світоглядного аспекту діяльності різновекторних українських громадських та культурницьких організацій в умовах війни сучасної московії проти України. Зважаючи на уроки минулого та нинішню ситуацію, основною метою діяльності модерних культурно-освітніх організацій має бути подальший процес національного викристалізовування українства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Перський С. Популярна історія товариства «Просвіта» у Львові. Львів : Просвіта, 1932. 147 с.
2. Дорошенко В. «Просвіта», її заснування і праця. Короткий історичний нарис з додатком про «Просвіти» в інших країнах. Філадельфія : «Молода Просвіта» ім. Митрополита А. Шептицького, 1959. 103 с.
3. Сторіччя матері «Просвіти». 1869-1968. Вінніпег, 1968. 309 с.
4. Bartoszewicz K. Polityka galicyjska. Krakow, 1988. 125s.
5. Skypek S. The Problem of Eastern Galicia. New York : Shevcnenko Scientitic Society, 1983. 220 p.
6. Енциклопедія Українознавства. Париж – Нью-Йорк, 1968. Т. 6. 348 с.
7. Євселевський Л. «Просвіта» в Наддніпрянській Україні. Київ : Просвіта, 1993. 132 с.
8. Ковб Ж. «Просвіта» – світло, знання, добро і воля українського народу. Дрогобич: Відродження, 1993. 98 с.
9. «Волинь». Незалежна громадсько-політична газета. Засновник: обласна Рада, трудовий колектив редакції (заснована 27 вересня 1939 р.).
10. Нарис історії «Просвіти» /Р. Іванчук, та ін. Львів – Краків – Париж : Просвіта, 1993. 232 с.
11. Власовський І. Луцька «Просвіта» (10 років просвітянської праці 1918–1928 рр.). Львів, 1928. 62 с.
12. Бухало Г.В. «Просвіта» сіяла світло (Сторінки історії Рівненської «Просвіти» 1917–1920, 1942–1944 рр.). Рівне, 1994. 45 с.
13. Савчук Б.П. Волинська «Просвіта». Рівне: Ліста, 1996. 154 с.
14. Крамар Ю. Українське початкове шкільництво на Волині у 1921–1926 роках. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Серія «Історичні науки»*. № 3. 1997. С. 43–47.
15. Панасюк В. Організація шкільництва у Волинському воєводстві в 20-і роки: до проблеми польсько-українського порозуміння. *Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету Волинського державного університету імені Лесі Українки*. Вип. 3. Луцьк, 1998. С. 82–87.

16. Король Є.П. Українські педагогічні товариства в боротьбі за демократизацію освіти на Західній Україні в кінці XIX – на початку XX ст. *Минуле і сучасне Волині. Освіта. Наука. Культура* : тези доповідей та повідомлень IV Волинської історико-краєзнавчої конференції, м. Луцьк, 13–14 квітня 1990 р. Ч. 2. Луцьк, 1990. С. 70–77.

17. Харчук А. Деякі проблеми становлення української національної школи на Волині в 20-х роках: *матеріали XI наукової конференції професорсько-викладацького складу і студентів Волинського держуніверситету*. Ч. 2. Луцьк, 1994. С. 44–46.

18. Iwanicki M. Oswiata i szkolnictwo ukraińskie w Polsce w latach 1918–1939. Rozprawy № 5. Siedlce, 1975. 120 s.

19. Раєвич Т. Виникнення, організація і громадсько-політична діяльність Союзу українок в 1921–1939 рр. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Серія «Історичні науки»*. № 2. 1997. С. 56–61.

20. «Роде наш красний...»: Волинь у долях краян і людських документах. Луцьк : Вежа, 1996. Т. 1. 444 с.

21. Боровський В. До історії Українського Пласту на Волині. *Літопис Волині*. 1972. № 10–11. С. 31–41.

22. Максимов В. Розвиток Пласту на Волині. *Минуле і сучасне Волині. Краєзнавство: Історія, здобутки, перспективи*. Луцьк, 1992. С. 76–78.

23. Купранець О. Православна церква у міжвоєнний період Польщі. 1918–1959 рр. Рим, 1974. 176 с.

24. Stepien S. Zycie religijne społeczności ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej. Pzemysl, 1990. 224 s.

REFERENCES:

1. Perskyi S. (1932). Populiarna istoriia tovarystva "Prosvita" u Lvovi [Popular history of "Prosvita" society in Lviv]. Lviv: Prosvita. 147 s. [in Ukrainian].

2. Doroshenko V. (1959). "Prosvita", yii zasnovannia i pratsia. Korotkyi istorychnyi narys z dodatkom pro "Prosvity" v inshykh krainakh ["Prosvita", its foundation and work. A short historical essay with an appendix about "Prosvita" in other countries]. Filadelfia: "Moloda Prosvita" im. Mytropolyta A. Sheptytskoho. 103 s. [in Ukrainian].

3. Storichchia materi "Prosvity". 1869–1968. (1968) [Centenary of mother "Prosvyta". 1869–1968]. Vinnipeh,. 309 s. [in Ukrainian].

4. Bartoszewicz K. (1988). Polityka galicyjska.[Galician politics]. Krakow. 125 s. [in Polish].

5. Skypek S. (1983).The Problem of Eastern Galicia. New York: Shevcnenko Scientitic Society. 220 p. [in English].

6. Entsyklopediia Ukrainoznavstva. (1968). [Encyclopedia of Ukrainian Studies]. Paryzh – Niu-York. T.6. 348 s. [in Ukrainian].

7. Yevselevskiy L. (1993). "Prosvita" v Naddnyprianskii Ukraini ["Prosvita" in Dnieper Ukraine]. Kyiv: Prosvita. 132 s. [in Ukrainian].

8. Kovb Zh. (1993). "Prosvita" – svitlo, znannia, dobro i volia ukraińskoho narodu ["Prosvita" means light, knowledge, goodness and will of the Ukrainian people]. Drohobych: Vidrodzhennia. 98 s. [in Ukrainian].

9. "Volyn". Nezalezhna hromadsko-politychna hazeta. Zasnovnyk: oblasna Rada, trudovyi kolektyv redaktsii (zasnovana 27 veresnia 1939 r.) ["Volyn". Independent socio-political newspaper] [in Ukrainian].

10. Narys istorii "Prosvity" (1993). [Essay on the history of "Prosvita"]. / R. Ivanchuk, ta in. Lviv – Krakiv – Paryzh: Prosvita. 232 s. [in Ukrainian].

11. Vlasovskiy I. (1928). Lutska "Prosvita" (10 rokov prosvitianskoi pratsi 1918–1928 rr.) [Lutsk "Prosvita" (10 years of enlightenment work 1918–1928)]. Lviv. 62 s. [in Ukrainian].

12. Bukhalo H.V. (1994). "Prosvita" siiala svitlo (Storinky istorii Rivnenskoï "Prosvity" 1917–1920, 1942–1944 rr.) ["Prosvita" shone light (Pages of the history of Rivne "Prosvita" 1917–1920, 1942–1944)]. Rivne. 45 s. [in Ukrainian].

13. Savchuk B.P. (1996). Volynska "Prosvita" [Volyn's "Prosvita"]. Rivne: Lista. 154 s. [in Ukrainian].

14. Kramar Yu. (1997). Ukrainske pochatkove shkilnytstvo na Volyni u 1921–1926 rokakh [Ukrainian primary schooling in Volyn in 1921–1926]. *Naukovyi visnyk Volynskoho derzhavnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Serii "Istorychni nauky"*. № 3. S. 43–47 [in Ukrainian].
15. Panasiuk V. (1998). Orhanizatsiia shkilnytstva u Volynskomu voievodstvi v 20-i roky: do problemy polsko-ukrainskoho porozuminnia [The organization of schooling in the Volyn Voivodeship in the 1920s: to the problem of Polish-Ukrainian understanding]. Zbirnyk navchalno-metodychnykh materialiv i naukovykh statei istorychnoho fakultetu Volynskoho derzhavnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Vyp. 3. Lutsk. S. 82–87 [in Ukrainian].
16. Korol Ye.P. (1990). Ukrainski pedahohichni tovarystva v borotbi za demo-kratyzatsiiu osvity na Zakhidnii Ukraini v kintsi XIX – na pochatku XX st. [Ukrainian pedagogical societies in the struggle for the democratization of education in Western Ukraine at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries]. *Mynule i suchasne Volyni. Osvita. Nauka. Kultura : tezy dopovidei ta povidomlen IV Volynskoi istoryko-kraieznavchoi konferentsii*, m. Lutsk, 13–14 kvitnia 1990 r. Ch. 2. Lutsk. S. 70–77. [in Ukrainian].
17. Kharchuk A. (1994). *Deiaki problemy stanovlennia ukrainskoi natsionalnoi shkoly na Volyni v 20-kh rokakh* [Some problems of the formation of the Ukrainian national school in Volyn in the 20s] : materialy XI naukovoï konferentsii profesorsko-vykladatskoho skladu i studentiv Volynskoho derzhuniversitytetu. Ch. 2. Lutsk. S. 44–46. [in Ukrainian].
18. Iwanicki M. (1975). Oswiata i szkolnictwo ukrainskie w Polsce w latach 1918–1939 [The world and Ukrainian education in Poland in the years 1918–1939]. *Rozprawy* № 5. Siedlce, 120 s. [in Polish].
19. Raievych T. (1997). Vynyknennia, orhanizatsiia i hromadsko-politychna diialnist Soïuzu ukrainok v 1921-1939 rr. [The emergence, organization and social and political activity of the Union of Ukrainian Women in 1921–1939] *Naukovyi visnyk Volynskoho derzhavnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Serii "Istorychni nauky"*. № 2. S. 56–61 [in Ukrainian].
20. "Rode nash krasnyi... " : Volyn u doliakh kraian i liudskykh dokumentakh. (1996). ["Rode nas krasnyi... " : Volyn in the destinies of the regions and human documents]. Lutsk : Vezha. T. 1. 444 s. [in Ukrainian].
21. Borovskiy V. (1972). Do istorii Ukrainskoho Plastu na Volyni [To the history of Ukrainian Plast in Volyn]. *Litopys Volyni*. № 10–11. S. 31–41. [in Ukrainian].
22. Maksymov V. (1992). Rozvytok Plastu na Volyni [Development of Plast in Volyn]. *Mynule i suchasne Volyni. Kraieznavstvo: Istorii, zdobutky, perspektyvy*. Lutsk. S. 76–78 [in Ukrainian].
23. Kupranets O. (1974). Pravoslavna tserkva u mizhvoiennyi period Polshchi. 1918–1959 rr. [The Orthodox Church in the interwar period of Poland. 1918–1959]. Rym. 176 s. [in Ukrainian].
24. Stepien S. (1990). Zyce religijne spolecznosci ukrainskiej w Drugiej Rzeczypospolitej [Religious life of the Ukrainian community in the Second Polish Republic]. *Pzemysl*. 224 s. [in Polish].